

túl, hogy iróniát rejt, tájunkon is ismeretes és használatos (népnyelvi? népi etimologikus?) forma.⁷ S ha már itt tartok, *íteni* olvasatként azt is meg kell jegyezni, hogy – irónia ide, irónia oda – mindaz, amit Kukorelly könyvében a szovjetónióról olvashatunk (elképzelhető – állami – élelmiszerboltok, zsúfolt troli, utazás közbeni egymáshoz préselődé, egymásba-lihegés, összeizzadás, adogatásos jegyvásárlás, romboló építés stb.), vésszesen hasonlít itteni és mostani állapotainkra. S vajon nem ismerősen cseng-e a *Rom* azon jelszava, hogy „vidám, vidámabb, legszomorúbb?”

Valóban: „A szovjetónió nem múlt el.”

HARKAI VASS Éva

JEGYZETEK

- ¹ Is, csak másként
- ² Gondolom, ez számunkra is ismerős, így hirtelen, egynehány háború után – kívül és bévül egyaránt.
- ³ A könyvheti katalógusban, s akkor még nem olvastam s még élőben sem, csak képen láttam a könyvet.
- ⁴ L. Déry, Márai idevágó szövegeit, Ottlik *A rakparton* című elbeszélését, Vas István memoárregényeit stb.
- ⁵ A mindenkori új otthon varázsa: Kávai M.-ék néhány évvel ezelőtt Hajmáskéren (a hely szellemes) épp egy ilyen lakást hoznak helyre, s akkor még mi is csak egy – vagy két? – háború romjai után vagyunk. L. a *Rom* szövegében: „Ha pedig a szovjetek valahonnan kivonulnak, akkor, nyilván így szól a parancs – de honnan szól, és mi parancsol –, mindent összetörnek, amit nem visznek magukkal, és csak a szovjetónió marad, azt nem viszik magukkal” (13–14. l.).
- ⁶ Hozzá még a lángok rajzával és órvényvonalakkal kikakozott vörös csillag, a szocreál tömbház, a nem tudom, milyen márkanévre hallgató, de nagyon nem nyugati (áram)vonalú limuzin NAGYON SZÜRKE képe a fedőlapon.
- ⁷ L. még: *A Memória-part* (1990), *Egy gyógynövény-kert* (1993), *Napos terület* (1994) – milyen szép könyvcímek, véltem már akkor, megjelenésükkor/olvasásukkor is! A könyvcímekről még annyit, hogy az idei könyvheti könyvek élén csupa frappáns, figyelemfelkeltő (és olvasásra ingerlő) címek sorakoznak: *Szerezni egy nőt* (Darvasi L.), *Szex a nappaliban* (Hazai A.), *Hősöm tere* (Parti Nagy L.), *Közötte apának és anyának, fölötte a nagy mindenségnek* (Háy J.) stb. . . . s a (nyelvileg) nagyon egyszerű, szinte jel-értékű, zuhanórepülésben alászálló-felberregő s nyomban kiszülő *Rom*.
- ⁸ Lennének, holott nem is olyannyira.
- ⁹ L. a *Rom* szövegében: „Recsk pedig nem volt. Kijelentették, hogy nem volt recsk munkatábor, olyan nincs, valakik csak úgy kitalálták. De tényleg, mert aki megszökött onnan, annak úgysem hitt senki (. . .) Nem kell elhinni, nem beszélni róla, és már nincs is, hiába. (. . .) Nem volt Recsk, és én, aki akkor születtem, tényleg voltam és vagyok-e? Recsk a hazugság és elnyomás” (23–24. l.).
- ¹⁰ Meztelen? Kopár? sziget: pillanatnyilag – hogy a szerző egy másik írásának (2000, 2000. ápr.) nyelvi fordulatával éljek: immár majd egy évtizede tartó pillanat óta – mintha már-más ország(ban) lenne. Bár *akkor, még, közös, volt.* (Most, akkor az volt rossz vagy ez a mostani?)
- ¹¹ „Mert csak a dobtáras géppisztolyaik nem döglöttek be soha” (21. l.).

- ¹² *Visszatérés a Szovjetunióból.* A műből, többek között a szovjetunióbeli Szuhami nevű helység kapcsán (mintakolhoz, majomkert – közös élmény, a Gide és Kukorelly közötti idő némi eltolódásával) Kukorelly is idéz könyvében (41. l.).
- ¹³ Példázatszerű üzenetével, miszerint (nagyon köznapira fordítva) az állat is belepusztul abba, amit választott gazdájának (akkor) el kell(ett) viselnie. Az irodalomban pedig ez idő tájt (az 50–60-as években) – a megszólalás, a kimondás (?) lehetséges módzataiként – l. a parabolaregények további meg-meglődülő és időszakonként eléggé szorosra húzott sorát: Mészöly: *Magasiskola* (1956), Déry: *G. A. úr X-ben* (1964), *A kiközösítő* (1965), Mészöly: *Az atléta halála* (1966), *Saulus* (1968) stb.
- ¹⁴ A regény írja az életet.
- ¹⁵ „Kukorelly Endre magyar író, költő. 1951-ben született. Még nem halt meg.” Tovább nem idézem (Farkas Zsolt: *Kukorelly Endre*. Kalligram, 1996, 7. l.).
- ¹⁶ „A szovjetónió nem múlt el” (103. l.).
- ¹⁷ „Mert ha nincs ugyan számai és nincsen szabadság, vannak továbbiak. (. . .) Van létezés, létezem benne én, létezik bennem ő” (113. l., 1. sz. jegyzet).
- ¹⁸ „Úgysem lehet elmesélni. Pont azért igyekszem, aztán majd ettől az igyekezettől ezt-azt elmond helyettem a nyelv.
Elmondja, kihagyja, lesz valahogy” (7. l.).
„Nem mintha bele akarnék szólni. Csak meg akarom érteni. Vagy mégis, nem akarom” (35. l.).
- ¹⁹ „A szovjetónió az, hogy ha bármerre elindulsz bármely irányba, ha nekiindulsz, kisvártatva bekerülsz a *Sztalker* című filmbe. (. . .) Az a szovjetónió, amikor (. . .) mindent, de mindent elpusztítanak, és amit a pusztulás helyére építenek, az is mind, nincs semmi kivétel, csupa irgalmatlan pusztítás” (13. l.). „Hogy akármit beadnak neked, mert megünnepeltetik veled, és te beveszed, legalábbis elfogadod, mert nem tudsz az ünnep elől kitérni, ez a szovjetónió” (30. l.). „Szerintem ilyen, ez a szovjetónió, hogy bárhova nézel, nem hiszed el” (35. l.); „a szovjetónió maga (az) fízletelenség” (52. l.). „A szovjetónió egyforma” (59. l.). „Ha mondjuk a Westkreutznál fölszálltál a berlini Bahn-ra, és utaztál Ostkreutz felé, lassacskán eltűntek a színek. A házakról, utcákról, az utasok ruháiról, az emberek arcáról. Átkerülsz a határon, letörlődnek a színek. Néztem ott saját magam egy fekete-fehér filmen, azt a helyet, a helyemet, és ez volt, éppen ez a szovjetónió” (92. l.). „A szovjetónió rom” (93. l.) stb.
- ²⁰ L. Hofi Géza e témára fródott fergeteges jeleneteit (80-as évek?).
- ²¹ Mert „ők semmit nem teremtenek, hanem lszzerűen megváltoztatják a nevét” (29. l.).
- ²² „Szépen megy minden tovább, és ez lenne a komonizmus, ez a minden megy tovább.” (30. l.).
- ²³ „Mi nem mentünk felvonulni. (. . .) Mivelhogy nem tartoztunk oda. Abba az osztályba. Azók a megemelt hangon zengő, patetikus jelszavak, hogy *dolgozó nép* meg satöbbi, *vele szövetséges*, ránk, tudomásul kellett venni, nem vonatkoztak. Ilyen egyszerű, nem voltunk szövetségesek vele. Lelkes arcok és integető tribün, ők ünnepelnek, és te nem. Irigyled őket, mert kihagynak belőle, azt hiszed, hogy kimaradsz, és tényleg úgy is van, mert úgy találod. Akkor te nem vagy dolgozók? Se nép?” (28–29. l.)
- ²⁴ „Magunkon kezdeni a dolgot. (. . .) az én annak idején megjelent verseim, függetlenül attól, milyenek voltak, a rendszert legitimálták.
Emlékszem rá, hogy legitimáltam. (. . .) Még fizettek is. (. . .) még a hazai szamizdat is legitimált, (. . .), pedig ők tényleg *csak* ráfizettek” (16–17. l.).

- ²⁵ L. a 9. számú jegyzet két utolsó mondatát. + „Igen, itt éltem, nem mintha meghatódnék, nem hatódom meg, igaz, nem is vidámkodom. Elhagy, sajnos, a humorérzék, és csak az marad, bizakodni benne, hogy egyszer még visszatér. Napos területre ér. Kiköltözik a fájdalom a szívből. És hogy az még majd ez az én leszek” (26. l.).
- ²⁶ „Magunkon kezdeni a dolgot” (16. l.).
- ²⁷ Itt most – csupán, hogy szemléltessem, hogy a dolgok valahol összefüggnek (az idézettségi indexbe nem beszámítandó!) – önidézet következik: „apja-anyja komonista” (H. V. É.: *Így éltünk*. 1997, 32. l.).

A VÁROS, AHOL NEM LEHET BESZÉLGETNI

Lovas Ildikó: *Meztelenül a történetben*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2000

A történetmondás aktusa és a meghallgattatás igénye, azaz a komplex alkotói szituáció létrejöttéért folytatott küzdelem (a hiánya miatti konfliktus) képezi Lovas Ildikó *Meztelenül a történetben* című regényének fő szervező motívumát minden elbeszélői szinten. A történetformálásnak e szóbeli attitűdje már túl van megírásának, az írásmű szuverén világa létrehozásának tétlén: az értelmező befogadó jelenlétét feltételező beszédmű megalkotását jelenti. A regény önreflexív alkotói helyzetből indul, az író-elbeszélő a szöveg „poétikai alapját”-t világítja meg. „Olyan vagyok, akár egy fegyver: egy fű és egy nyíl. Megfeszülök, célt választok, elérem, elernyedek. Pontosán, céltudatosan haladok a kívánt irányba. Ha remegni kezdek, simogatolózni, oda a szöveg poétikai alapja...” Ugyanez az elbeszélő tárja fel előttünk a megváltozott, az eredményes alkotói-befogadói kapcsolat hiányából és a kényszerű szerepcserék (pl. háziasszonyként való tetszelgés) kudarcából következő vesztes, ugyanakkor nem terméketlen alkotói léthelyzet milyenségét: „Ez a nő nem tud beszélni. Félmondatai vannak és feszült, akár egy fű. Régebben még elernyed, amikor megírta a soron lévő történetét, mintha célba talált volna, olyankor boldog volt és laza, de amióta elszakadt benne a történet fonala, csak a feszültség van benne, és az állandó próbálkozás, hogy ne kerülje el a dolgokat: hogy megérintse őket. (. . .) Azonban be kellett látnom, hogy élni mégiscsak úgy lehet, ahogyan tudunk. Akár a veszteség nyereséggé alakításával. Ami hazugság. Vagy játék? Van volt kivel megbeszélmem. Viszont a szobájából kijött a fiam, és azt mondta, *úgy érzem, valaki jött hozzánk. De lehet, hogy csak a szívem dobogását hallom.* (. . .) Akkor este született az első történet utáni történetem. . .” Azaz: a *Meztelenül a történetben* első, fiktív világot jelentő részlete. A könyv első fejezete ugyanis regény előtti, fikción kívüli tere: a metanarráció, az író-elbeszélő közvetlen megnyilatkozásának tere. Az alkotói lét metaforájaként funkcionáló – klasszicista hagyományokra visszavezethető –, cél felé repülő nyíl képe mellett a megírásra váró mű másik alapmotívumát is megjelöli. Ez a mindenkori elvágyódás hangulata: az önmagunktól is eltávolodásigényt kifejező, a regényben invokatív jellegű Ausztrália-képzet. Az író-elbeszélő mindezek után átadja helyét alteregójának, aki már része annak, belül van a fikción: „. . . egy nő, aki megremegett, amikor azt mondta egy ismeretlen, hogy az a nyilvessző, amelyik célba talál, minden mást elkerüli”. *Ez a nő*, akár az író is lehetne, ugyanakkor a mindenkori nő, az *egy nő* vonásai ismerhetők fel benne: lény a nőiség bonyolult-gazdag szövevénye. Jelképe az ágy szélén fehér hálóingben, szilvakékszín lábfejjel üldögélő, magányos, a társ kapcsolatban meghallgattatást nem

nyerő asszony, érzésvilágát az „*azt* nem, holott igen” paradoxá formálja. Szerepe Lovas regényében kettős, egrészt maga is a szerelemről szóló (beszéd)mű megalkotásán fáradozik, saját környezetében minden kísérlete kudarcba fullad („nem tudják, mikor van az ölelés és a beszéd ideje”) – tehát rá is vonatkozik saját páciense, Amál néni megállapítása, miszerint „a nő magánya az öléssel kezdődik” –, ugyanakkor folytonosan az értelmező befogadó szerepébe kényszerül: orvosként lelki beteg asszonyok történeteit hallgatja. E szerelemről és magányról szóló történeteket értelmezve döbben rá, hogy a kreatív befogadó szerepében alkothatja meg lényegi alkotását, amennyiben megfejtje az „*azt* nem, holott igen – ne, ó ne” rejtélyét, s közben választ talál e probléma térbeli specifikusságának okára is, azaz a „*másként látás* szabadkai problémájára”. Vizsgálatai ugyanis ahhoz a képtelenségnek látszó eredményhez vezetnek, miszerint „mindez talán csak ebben a városban és ezekben az időkben van így”. Leginkább az angyalcsináló Amál néniel kerül termékeny alkotói-befogadói viszonyba, aki a férfi-nő kapcsolatról mond (vád)beszédeket. Ezekből a nők magányának és boldogtalanságának elmélete bontakozik ki, ugyanakkor az emlékei jelentette tapasztalati anyag a „városmitológiához” kapcsolódik. Szerelemről szóló beszédei és magyarázatai (pl. „... a nő addig boldog, amíg várja, hogy megérintse a szerelem. Onnantól csak a könnyei patakzanak”. vagy: „... a nő akkor nem szagtalan és száraz, ha egy ideig vérben és tejben ázik. Annak ellenére, hogy a közhiedelemmel ellentétben ez igenis eltávolítja tőle a férfit”) Az író-elbeszélő képzeletre (pl. a testében nedvességet tároló sivatagi varangy és a felpuffadt arcú, könnyező asszony közötti hasonlatosság) és a hősnő-alteregő gondolkodásának (pl. a patkányszerelemről szóló elmélet) irányára reflektálnak, illetve hatnak ki. Elbeszélte történeteiből egy eseményekben, furcsa jelenségekben, talányos történetekben és különc-markáns (élet)művészekben gazdag, ugyanakkor valamitől (a betemetett folyó miatt?) beteges, zilált Szabadka ismerhető fel. Mindannyiuk, a beszélők, a megidézettek és a hallgatók (írók, elbeszélők, hősök) sorsának közös vonása a meghallgattatás hiányából következő boldogtalanság és magány, valamint a (város indukálta?) kizökkent idő miatti zavarodottság és elvesztettségérzet. Ausztráliáról („Olyan, mint a vatta”) beszél egy ismeretlen telefonáló soha nem látott hallgatójának, s egy ilyen szituációban saját boldogtalanságának lényegét („mint novemberben kimenni a szőlőskertbe, és lecsippenteni, megenni a véletlenül ott maradt szőlőszemet, olyan az élet”) önti definitív formába. Ez a véletlen, létről szóló diskurzus a regény invokációs impulzusa, hatására kezd az író a történetről, a beszédről, s ami mindkettő feltétele: a figyelmes társ, a kreatív befogadó, az érzékeny (igazi!) szerető szerepéről töprengeni. Ezeknek hiányérzetéből jön létre a regény: a *Mezeienül a történetben* szövegvilága. A folyamatát megszaktív önreflexív betétek a konfliktus bonyolítását, árnyalását szolgálják, majd a *születésnap történet* létrejöttét követően feloldásának, a tőle való megszabadulásnak a lehetőségeit, esélyeit taglalják. A „múlttá válni nem akaró idő”-ről és a lakosait megbetegítő, ugyanakkor elhagyhatatlan, „lényü(n)kből kirrthatatlan” városról gondolkodik az orvos-alteregő, erről szólnak pácienseinek, ismerőseinek történetei is (a lányok torkának borotvával nekieső költő-filozófus, a gyermekgyilkos-ön-gyilkos anya, vagy annak a Vujkovics Margitnak a kórtörténete, aki „*hatalmas akaratu, izmos leány*” lévén, elintézte ugyan az őt megtámadó tüzérkapitányt, de belebetegedett abba a felismerésbe, hogy „a szekerész semmi mást nem akar tőle – valóban semmi mást –, csak az ékszerit”). Egy szomszéd utcában lakó asszony (élete maga a tiszta talány: két hónappal később a saját esküvőjéről szokik meg egy buszsofőrrel) könyvet

tuszkol rá: mondanunk sem kell, „a látomásos és az alföldi tunyaság városá”-ról szól, amely szüntelenül kavargó porával „befogadja vagy betemeti az önszántukból vagy erővel érkező idegeneket”, de nem hajlandó befogadni a *másmilyeneket*, akik „akarata ellenére alakították a várost, s akik miatt most ellentétként léteznek” – közülük kerülnek ki az öngyilkosok vagy a szerencsétlen távozók, a benne maradni kívánó hűségesekből pedig az elmeegógyintézet lakói. A megzavarodott időről mesél Amál néni szomszédasszonya is (az augusztusi hőségben februári történetbe kezd, arról az időszakról beszél, amikor a városban az igazi idő veszi kezdetét), de az egykori angyalcsináló asszony (bejárónőként a munkaadóját megtámadó „asszonytigris”) visszaemlékezései, felidézett történetei, saját élet- és kórtörténete sem áll össze másból mint meghallgatás hiányából következő tragédiákból „a szabadság legkisebb fokával rendelkező” városban. Amál néni a nők magányáért és boldogtalanságáért ezt a homokra épült várost (a bizonytalanság érzetét és a lelassult idő illúzióját keltő székházával és egy betemetett folyót rejtő utcájával) és a férfiakat okolja. Az előbbit azért, mert nem lehet belőle sehova sem eljutni, elindulni és megérkezni, csak a halálba, mint „az örökké indulásban levő költők és festők”, és Köbl doktor, akinek hátrahagyott szerszámaival kaparta ki az asszonyokat, s akit „akkor vagonoztak a halálba, amikor végre teljes egészében kifizette a Városházával szembeli házát a város legkapósabb utcájában, a hajdani folyó partján”. Értelmezése szerint: a homokra épített Városháza nem más, mint „a megállt idő, a valahonnan valahová való eljutás lehetetlenségének emlékműve.” A férfiak pedig nem tudják, mikor van az ölelés és a beszéd ideje, s ezért zöldre („varangyképző”) sírják-emésztik magukat a hozzájuk tartozó asszonyok. Miattuk – mert megpróbált rajtuk segíteni – került maga is elmeegógyintézetbe. Először, mert egy általa kikapart asszony örökre meddő és boldogtalan maradt, utóljára pedig, mert bejárónőként megtámadta a nőket szerencsétlenné tevő munkaadóját.

A beleélés bizonyos szintjén túl a narrátor-hős nemcsak a szerelembeteg asszonyok tragédiáját hozza összefüggésbe a megállt idejű várossal, de a városra is hajlamos úgy tekinteni mint egy kacér nőre, aki tűri, hogy elhalmozzák. „Hiú ribanc, mondanám, ha nem tudnám, mennyire sebezhető és védtelen, ha nem látnám a kék ruhába bújt angyalférjakat, akik nélkül megszűnne nőisége. Hiszen csak az ostorfák – egyetlen, csak itt létező nevük szerint galagonyafák – adják vissza minden februárban egészségét . . .” A rengeteg meghallgatott és átélt történetet követően – az értő befogadó szerepében – már az sem csoda, hogy eljön az a pillanat is, amikor nem tud különbséget tenni betegek kórtörténete és saját kétségbeesése között: „És mi a teendő akkor, ha nem a betegek iránti részvét fárasztja el az idegrendszert. Ha az orvos idegrendszere is hibás, és a betegekkel való foglalkozás ezt csak felszínre hozza? Talán magam is úgy kapaszkodtam Amál nénihez, ebbe a furcsa, beteg öregasszonyba, mint az az orvos a felesége iránti féltékenységre? (. . .) És ha így volt, vajon tudatában volt-e ennek? És ha Amál néni a magamnak elrendelt terápia, akkor mióta van így?” Hasonló felismerésekhez jut el az fró-elbeszélő: „A történet magányos, bár lucskos tevékenység, szédületet és zavart keltő. Mégis megköveteli a teljes azonosulást. Ezért távol kell tartanunk magunkat mások, kíváltképpen ismeretlenek történeteitől. Az ismeretlen embereket elképzelve, önmagunkkal alakítjuk, a bőrükbe bújunk.” Nemcsak a városmítosz, de a meghallgatás hiánya miatti női depresszió mibenlétét illetően is három elbeszélői szinten kapjuk meg a lehetséges válaszokat. Amál néni – miként már volt szó róla – a nők boldogtalanságának

kezdését az első ölelés, a szerelemérzet beteljesülésével hozza összefüggésbe, a narrátor-hős egy legendából (körbefalazták Nepomuki Szent János szobrát és „vele együtt a titoktartás, a beszélgetés-gyónás szentségét is sarokba szorították”), valamint a városlakók szabadságigényének különbözőségéből (akik magasra állítják a mércét, belepusztulnak mint az az anya, aki úgy gondolta, „nincs értelme az életének, ha nem tud enni adni a gyerekeinek, és őt se becsüli senki”) eredezteti a kiváltó okokat, míg az író-elbeszélő a történetmondás és a szerelmi szenvedély összeférhetetlenségének tényére ébred rá: „Talán nem is a meghallgatást, az odafigyelést szomjazzuk, csak beszélni szeretnénk: valakinek. Leginkább annak, akit szeretünk. Aki viszont a mi iránta érzett felfokozott érzéseinkért szeret bennünkét (és fordítva), tehát csak ritka pillanatokban hajlandó arra, hogy meghallgassa, ami nem róla szól.” A konfliktusból való kilépés lehetőségeit illetően is ez a három szint érvényesül. Amál néni a múlttá nem váló jelenből a mulandóságba, miként megjósolta: a halálba lép. A narrátor ugyan kitűzött céljainak nem tud eleget tenni, belezavarodik és belebetegszik az „*azt* nem, holott igen – ne, ó ne” paradoxonának és a homokra épült kacér nő-város rejtélyének boncolgatásába, nem hozza létre a szerelemről és az életről szóló remekművét, ugyanakkor megtalálja a kétségbeesésből való kivezető utat. Rájön ugyanis, hogy az általa meghallgatott történetek – mind a városról, mind a szenvedélyről – nem tényszerűen, csak metaforikusan igazak, egy realitásokhoz ragaszkodó gondolkodás értelmében: hazugságok. Ilyen áltörténet Amál néni beszédeiben Kristo, a legszebb bunyevác lány öngyilkosságának története a kékkövel, amelyben az ég egy darabja tükröződhet, ugyanakkor nem mérgező, s csak Amál néni fiatalságának halálát jelképezi. Nem véletlen az alteregó-állapot: az író-elbeszélőt is egy hazugság és egy álom ábrándítja ki Ausztráliából. Rábéd, hogy az ismeretlen telefonáló hazudott a földrészt illetően, nem igaz, hogy ott nincsenek csillagok, mert „jóval több a csillag, sőt: az ottani égbolt felett ragyog a Dél Keresztje”. Tehát az sem valószínű, hogy ott a bizonytalanság, a félelem és a veszélyeztetettség érzete is ismeretlen jelenség lenne. Mi több, egy feszültséggel teli álom után, amelyben meghalt, rájön: Ausztrália, mint a süket halál vagy az élet lehetőség nem létezik, mert az ottani jelen sem volna más mint a „szakadatan emlékezés a szabadka múltra” és az ottani jövő sem volna egyéb mint az „ismeretlen jelenként . . . tomboló itteni múlt”. A nagy felismerés (az önmagunktól, a bennünk élő hagyományoktól való eltávolodás egyenlő a teljes identitásvesztés állapottával: a lélek halálával) egy nagyvárosi állatkertben, bácskai életterünkbe a költészet rózsaszín útján bekerült flamingók előtt, a gyerekekkel – aki hiányzott az Ausztrália-álomból (innen volt az idegesség és a veszteségérzet) – beszélgetve történik meg: ebből lesz a *születésnap történet* (mint megváltástörténet), ami Ausztrália-képzet helyébe lép. Ezek a váratlan átlenyegülések (a tény metaforává válása – szimbólummal alakulása, és fordítva, a metafora tényszerűsödése; a reális irreálisba fordulása, illetve a csoda hétköznapi olvadása) jelen vannak a regény minden szintjén: a paradicsomfőzés hétköznapi folyamata egy bizonyos határon túl a nőiség, az asszonyként létezés misztériumjátékává válik (egyébként ez a paradicsomhasonlat tényleg köztudatunk szerves része: a poétikus jelentésektől a legvulgárisabb értelmezésekig vannak változatai), Amál néni elméletei és történetei (város- és férfigyűlölete) egyszer csak – a rejtély és a csoda kulisszái nélkül – hétköznapi sérelmek kifejeződéseivé degradálódnak: „először a férfiakat, aztán a várost kezdte okolni, amiért bejárónőként kellett leélnie az életét . . .” A legteljesebb átváltózáspillanat részben a realitások szintjén (a sétáló utcai könyvesbolt-antikváriumban,

Pacsirta tonettszékén üldögélve), részben képzeleti szinten („Kosztolányi nadrágja” és a narrátor-hős szoknyája „kipárolgásának” összhatásából) jön létre: ez pedig a komplex alkotói situáció, ahol az író és az értő (és ebből kifolyólag kreatív) befogadó irodalmi diskurzusa válóssul meg.

Jelentésekben: poétikus létmagyarázatokban és -metaforákban, megidézettekben és idézetekben gazdag regény Lovas Ildikó alkotása. Írók, költők, filozófusok, tudósok, életművészek hatása, világlátása és alkotásai (versek, prózaidézetek, bölcséleti tartalmak, tudományos észrevételek), folklór műfajok (legendák, babonák), a városi szubkultúra elemei alakítják a szöveget, épülnek szervesen (észrevétlenül vagy tipográfiaiilag elkülönítve) a regény világába. Mindezekből egy rendkívül sokoldalúan árnyalt nőkép rajzolódik ki előttünk: a női lét legprózaibb értelemaitől az intellektuális tartalmakig, az ordináré nő jelenségétől a szubtilitás csodájáig, az ostoba nő képétől a tudós világlátásáig, a meddő, szerelemre képtelen magatartásától az erotikus nő jelenségéig. Tehát a regény előtti térben megnevezett *egy nő* jelenségre rendkívül sok – egy mondatban vagy egyetlen meghatározás keretei között kifejezhetetlen mennyiségű és kiterjedésű – jelentéstartalommal bővül. Csak egy részlet ezekből a meghatározáskísérletekből: „Mégsem okolhatom azt az ismeretlen embert, hogy eszembe juttatta, amire már régóta nem gondoltam: van egy nő. Aki én is lehetnék. Noha nem vagyok, egyetlen nő se vagyok, csak egy magányos, lucskos tangótáncos, hosszúra és rövidre vett lépésekkel bajlódó, galagonyateát iszogató, konyhájában üldögélő, az ágy szélén szilvakékre fagyott lábakkal hallgató. Akiben rücskös testű zöld uborkának vagy piros bőrű, puhára érett paradicsomnak kellene megakasztania a történetet, hogy kezdetét vehesse az élet. Ami nem más, mint a férfias keménységű zöldpaprikák gyömöszölése egy keskeny lyukon át a karcos üvegbe.” Ez a bonyolult összefüggéseket, érzéseket, jelenségeket magában sűrítő női lét azonban folytonosan determinált a specifikus tér és idő korlátai, egy múlttá nem váló jelen, a megállt idejű város határai, a tágabb térség összezavarodott értéktendenciái által.

A *Meztelenül a történetben* pszichológiai értelemben a frusztráció, a hiány-közérzet regénye: a szerelemtől szóló komplex beszédmű helyett jött létre – szerelemtől szóló beszédekből. Esztétikai szempontból a kilencvenes évek vajdasági magyar irodalmának egyik legjelentősebb „nőregény”-vállalkozása a műfajtypus pejoratív tartalmait nélkül. Néhány részlet kivételével (pl. a vadászról mint férfitípusról, vagy a szüzesség elvesztéséről szóló részletek) elkerüli a hagyományos értelemben vett (esztétikailag csökkent értékűséget jelentő) női irodalom érzélgős motívumait. Természetszerűleg nem egyenletes színvonalú alkotás, de épp a megszerkesztettség alakzataitól, a tudálékos írói pózoktól való mentesség teszi eredetivé nyelvét, még olykor nyersességében, megformálatlanságában is eredetivé stílusát. Spontaneitása (az idézett szövegek kiválasztása és megjelenítése esetében is) egyfajta váteszi erőt kölcsönöz szövegének: a személyiség kitarukozásának megtervezhetetlen és megtanulhatatlan hangulatát. Természetesen Lovas Ildikó, az író, nem vállalhatja és nem is vállalja műve egyik szereplőjével sem a direkt azonosság tényét. A nőként és íróként való létezés sorstendenciáit és egy ilyen léthelyzetből való világlátás: a megéltésg formáit azonban igen.

MODERN SZOCIOLINGVISZTIKA

Kontra Miklós: *Közérdekű nyelvészet*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999

Számunkra, kétnyelvű közegben élők számára, rendkívül izgalmas kérdést fogalmaz meg a szerző könyvének első tanulmányában: lehet-e „tisztán” beszélni magyarul (vagy bármely természetes emberi nyelven)? A válasz az, hogy a teljes elszigeteltséget leszámítva, nem lehet. Ugyanis a nyelvi kölcsönzés a világ legtermészetesebb dolga. Ahhoz, hogy egy nyelv „tisztá” legyen, arra lenne szükség, hogy beszélői egyetlen más emberi közösséggel sohasem érintkezzenek. Egy másik, szintén kétnyelvűségi körülmények között sokakat foglalkoztató kérdésről fejt ki véleményét a szerző a *Tudnak-e a chicagói magyarok magyarul?* című írásában. Ha tudjuk, hogy a kétnyelvű közösségekben élők nap mint nap felváltva használják a legkülönbözőbb beszédhelyzetekben az ott beszélt nyelveket, a nyelvek hatnak egymásra, és ezért azokat másképp beszéljük, mint a szóban forgó nyelvek egynyelvű beszélői (a szociolingvisták kontaktusváltozatoknak nevezik ezeket a kétnyelvű normák által irányított nyelvváltozatokat), akkor magától adódik a válasz: persze, hogy tudnak. Csak a magyar nyelv abban a közösségben kialakult változatát beszéljük, amely elvben egyenrangú, se nem jobb, se nem rosszabb a más magyar beszélőközösségekben használt magyar nyelvváltozatoknál.

Ezekhez hasonló, a közembereket is érdeklő fontos társadalmi kérdések sokaságát tárgyalja tanulmánykötetében Kontra Miklós. A tizennégy tanulmányt, amelyek előzőleg különböző folyóiratokban már megjelentek, egy tömör *Közérdekű nyelvészet?* kérdés formájában felvetett előszó vezeti be és egy 165 egységet tartalmazó *Összevont bibliográfia*, valamint *Név- és tárgymutató* zárja. A kötet négy fejezetet tartalmaz, ezek címei: *Kétnyelvűség, Nyelv és jog, Globalizáció és Magyar vizsgáldások*.

A *Kétnyelvűség* című fejezet négy tanulmányt tartalmaz. A már említett *Lehet-e tisztán beszélni magyarul?* és a *Tudnak-e a chicagói magyarok magyarul?* írásokon kívül itt olvashatjuk a *Kell-e félnünk a kétnyelvű oktatástól?*, valamint a *Szlovákiában szlovákkul – Amerikában angolul* címűeket is. A *Kell-e félnünk a kétnyelvű oktatástól* című írásában kifejti a szerző, hogy hányféle jelentéssel használjuk e kifejezést és más, a kétnyelvűséghez kapcsolódó szavakat. Sokan riadoznak ezektől, elsősorban azért, mert a kétnyelvűséget felcserélő kétnyelvűségként értelmezik, amelyben az egyik nyelvet a másik rovására fejlesztik és használják. Hozzáadó kétnyelvűséggel, amelyben a második nyelv használata gazdagodást jelent, és e nyelv nem szorítja ki az anyanyelvet, nemigen találkoztak, miként olyan iskolákkal sem, amelyek ne lennének a kisebbségek asszimilációjának eszközei. Tudnunk kell azonban, hogy lehetnek olyan oktatási intézmények is, ahol a tanulók, azáltal, hogy elsajátítanak egy második nyelvet, semmit sem vesztenek és sokat nyernek. A másik írás, a *Szlovákiában szlovákkul – Amerikában angolul* a nyelvpolitika tárgykörébe sorolható tanulmány, amelyben részletes elemzést találunk az USA és Szlovákia asszimilatív nyelvpolitikájának párhuzamairól.

Nyelv és jog a címe annak a fejezetnek, amelyben a *Jog, nyelvészet és nyelvművelés; Nyelv és igazságszolgáltatás – a Duna-gate per tanulságai; Magyar vonatkozású széljegyzetek a nyelvi jogok egyetememes nyilatkozatához* és a *Tannyelvi diszkrimináció és cigány munkanélküliség* című tanulmányokat találjuk. Ezek a nyelvészet és a jog kapcsolatait taglalják. Szóba kerülnek az idegen nyelvű reklámok jogi vonatkozásai („a közterületi kereskedelmi-

reklámok a nem állami nyelvhasználati szférába tartoznak, így azok szabályozásához az államnak nincs joga”, ismerteti a szerző az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának álláspontját), valamint az is, hogy milyen szerepe lehet a nyelvész szakvéleményének a bírósági döntések meghozatalánál (az amerikai jogban ha egy jogszabály megfogalmazása nem egyértelmű, azt az olvasatot kell alkalmazni, amelyik a vádolt számára kedvezőbb). Itt vetődik fel az a kérdés is, hogy milyen nyelvi emberi jogok sérülnek, ha beavatkozások történnek az állam részéről a személynév- vagy helységnév-használatba, és mikor sérül az anyanyelvi oktatáshoz való jog. Úgysszintén bemutatásra kerül a magyarországi cigányok egy részét munkanélküliségre ítéelő tannyelvi diszkrimináció kérdése.

Az angol egyre növekvő szerepét földünkön, amelyet sokan angol nyelvi imperializmusnak neveznek és a lingvicizmus (a rasszizmus nyelvi párhuzama) egyik formájának tartanak, elemzi a *Globalizáció* című fejezet két írása: *Angol nyelvi és kulturális imperializmus és magyar tanárképzés*, valamint a *Gyerünk az Unióba – magyarul!* Ezekben mutatja be a szerző az angol–amerikai kulturális és nyelvi imperializmus néhány mai magyarországi példáját, elsősorban az oktatás területén, de érdekes illusztrációja a brutális amerikanizációnak a magyar református énekeskönyv megreformálását bemutató példa is. A hatás mértékéről a szerző egy magyar újságíró véleményét idézi, aki szerint „most nem katonai, most kulturális megszállás alatt élünk”.

A könyv zárófejezete *Magyar vizsgáldások* címmel négy tanulmányt tartalmaz: *-Gate-kezdvelő magyarok, Szukszükölő akadémikus, Szótárhasználók a magyar szótárrés aranykorában és a Terepmunkás dilemmái*. A -gate, főnevekhez kapcsolódó angol szóelem (jelentése: korrupcióval kapcsolatos és általában eltusoltási kísérlettel párosuló botrány, svindli) nagyon sok nyelvben felkapottá vált. A magyarban is mind gyakoribb használatáról, arról, hogyan váltak a magyarok *gatenik*-ekké (-gate végű szavakat szívesen használó emberekké) olvashatunk a fejezet első tanulmányában. Második tanulmányában azt a kérdést járja körül a szerző, „miért beszél ma sok művelt magyar műveletlen magyart?”, utalva a megbélyegzett szukszükölés és más szubstandard elem gyakori használatára a legmagasabb végzettségűek körében is. Ezt bizonyítják a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején végzett kutatásai, amelyek feltárták, hogy a felnőtt magyar lakosság nyelvhasználatának egyik fontos jellemzője a különböző iskolázottságú csoportok egyforma heterogenitása, vagyis hogy a szubstandard elemek használata az iskolázottságtól függetlenül eloszlást mutat. A magyarázat a magyar társadalom II. világháború utáni történetében rejlik, amikor is sokan esti vagy levelező tagozaton „olcsón szerzett diplomával” kerültek be mint munkás- vagy parasztkaderek az egyetemet végzetek csoportjába. A magyar szótárrés aranykora a II. világháború utáni négy évtizedre tehető, tudhatjuk meg e fejezet harmadik írásából. Itt értesülhetünk arról, hogy bizonyos szótárak milyen nagy példányszámban jelentek meg, és ezeket a lakosság mekkora része és milyen rétegei birtokolták 1988-ban. A *Terepmunkás dilemmái* módszertani indíttatású írás, amelyben a szerző a „megfigyelői paradoxonnak” nevezett problémából fakadó nehézségekre hívja fel a figyelmet. Az élőnyelvi tanulmányokat folytatóknak (és más hasonló kutatásokat végzőknek) ugyanis meg kell küzdeniük azzal a feladattal, hogy megfigyeljék, hogyan beszélnek az emberek akkor, amikor nem figyelik őket.

Kontra Miklós a szociolingvisztika professzora és nemzetközileg is számon tartott kutatója. A kilencvenes években írt tanulmányainak gyűjteményes kötetével (is) ékesen bizonyította, hogy a szociolingvisztika modern elméleteinek és módszertanának ismere-

teivel felvértezve, a nyelvészet a nem szakmabeli olvasókat nemcsak unalmas iskolai nyelvtanórákra asszociálhatja. Lehet úgy is művelni, hogy lebilincselően izgalmas olvasmány legyen, miközben válaszokat kínál fel komoly társadalmi problémák enyhítésére. A könyv azonban a szakmabeliek körében (nálunk) is komoly érdeklődésre számíthat. Ezt bizonyítja az is, hogy megjelenése után alig 1–2 hónappal, 1999 decemberében (a kötet 1999 őszén jelent meg) az újvidéki Magyar Tanszék szervezte Bárczi Géza Egyetemi Nyelvészeti Napokon már többen hivatkoztak a kötet valamely, régebben nehezebben hozzáférhető, tanulmányára.

GÖNCZ Lajos